

Ur *Tidsignal* nr 8 2008

Per-Olof Mattsson

När allt var möjligt Nedslag i svenska romaner om 1968

De svenska författarna spelade, liksom andra intellektuella, en avgörande roll för den svenska 60-talsradikaliseringen. Men vilka avtryck har tiden satt i deras egen produktion? P-O Mattsson, litteraturvetare från Stockholm, har läst de svenska 68-romanerna. Han saknar romanen med det breda greppet men kan följa några författares bildningsgång i böcker som tillsammans ändå ger en bred bild, eller åtminstone självbild, av tiden.

Historiska vändpunkter förknippas gärna med årtal. Året 1968 har kommit att beteckna just en sådan vändpunkt. Årtalet har numera blivit en symbol för en hel generations radikaliserings. För många inom vänstern, särskilt av äldre årgång, är det ungdomens drömmar och förhoppningar som innesluts i det symboliska årtalet. Jag kan tänka mig att många yngre inom vänstern snarare känner 1968 som en börda, en ständig påminnelse om hur mycket mer aktiv och radikal deras föräldrars generation påstås ha varit. I borgerliga kretsar fungerar årtalet som en obehaglig påminnelse om allt som man alltid misstänkt vänstern för. Med lätt hand avfärdar man olika företeelser därför att de påstås vara förknippade med ”68” och därmed stolliga.

Jag var själv något för ung för att vara aktivist, även om jag under grundskolans sista år var politiskt intresserad. Orsaken var enkel: där jag växte upp fanns inte mycket politisk aktivitet. Nästan samtliga som bodde där var socialdemokrater och arbetade i det omgivande industriområdet. När socialdemokraterna vann valet, det s.k. rekordvalet 1968, med över 50 procent, var jag dock med om att bilda en SSU-klubb.

Den lilla grupp ungdomar som var intresserad ville att den nya klubben skulle döpas till SSU Röd front, men byråkraterna i Stockholmsdistriktet såg till att det istället blev SSU Aktiv. Jag vet inte om någon av oss verkligen blev socialdemokrat. En hade en stor Stalinbild fastsydd på insidan av rocken, en annan drog på hösten med mig till ett seminarium om Kuba – då kallades det teach-in i enlighet med terminologin från ockuperade universitet i USA – på ABF-huset, som redan då var centrum för många av vänsterns arrangemang.

Mina starkaste minnen av 1968 är medias rapporter om studenternas och ungdomarnas uppror ute i den stora världen. I samband med påsken 1968 reste vi till Österrike med läraren i tyska. På nervägen genom DDR noterade vi en stark beredskap med ständiga kontroller på vägarna och på alla möjliga och omöjliga ställen kunde man se korslagda sovjetiska och östtyska flaggor. Det var uppmarschen för invasionen i Tjeckoslovakien några månader senare. När vi sedan på hemresan kom till Hamburg skrek alla löpsedlar ut att Rudi Dutschke blivit skjuten på öppen gata i Berlin. Rudi Dutschke, allmänt kallad Röde Rudi, var välkänd för mig från tidningarnas reportage om den västtyska studentrörelsen.

Annars var teve den stora upplevelsen – från vietnamesernas offensiv mot den amerikanska ockupationen i samband med vietnamesiska nyåret Tet till revolten i Paris i maj, från ockupationerna av universitet världen över till protesterna mot Vietnamkriget. Studenternas ockupation av studentkårens hus på Holländargatan i Stockholm upplevde jag via radio. Direktsändningen gav en god bild av förvirringen. Jag kan inte påstå att jag visste vad studenterna ville; själva visste de inte heller riktigt vad revolten skulle ta vägen. I början av året därpå var jag redan själv

djupt involverad i vänsterns aktiviteter.

Det är alltid med blandade känslor som jag i litterär form möter sådant som jag själv på ett eller annat sätt har haft närmare beröring med. Det behöver inte alltid vara något som är förknippat med en direkt erfarenhet. Det räcker med att det berör de breda stråk av erfarenheter som många av oss tillägnat sig i andra hand. Upplevelsen av händelser där man själv medverkat kan ofta överglänsas av upplevelser via media. Många av våra minnen är förknippade med medias rapportering; det är därför som media spelar en så stor roll i berättelserna om 1968.

Revolvensen år 1968 och den följande radikaliseringsprocessen blev en betydelsefull erfarenhet för många svenska författare som debuterade under åren före och efter. Det följande är ett antal nedslag i den litteraturen, utan några som helst anspråk på att vara heltäckande.

Författare som Olof Moberg, Torbjörn Lundgren, Peter Mosskin och Ola Sunes-son är starkt förknippade med vänsterns aktiviteter under 1960- och 1970-talet. Här finns olika typer av gestaltningar och referenser som alla strålar samman i året 1968. Det finns dock ingen som försökt gestalta hela skeendet och det är relativt sällsynt att författare, åtminstone svenska författare, tar ett så stort grepp om en tidsperiod. Undantagen tenderar att höra hemma i tysk litteratur. Alfred Döblins omfattande verk *November 1918: Eine deutsche Revolution (1949–50)* med sina fyra delar gestaltar den tyska revolutionen 1918 och omfattar i DTV:s pocketupplaga nästan 2 000 sidor. Ett annat tyskt exempel är Günter Grass stora roman *Ein weites Feld* (1995, sv. övers. *En invecklad historia*) om en annan vändpunkt, *die Wende* 1989 när Berlinmuren föll. Med sina närmare 800 sidor är även den av ett format som svenska författare sällan vågar sig på.

Den svenska litteraturen har inte som jämförelse mycket att komma med. Vi får hålla till godo med mer personligt färgade romaner, ofta självbiografiska, som gestaltar författarens egna upplevelser under och efter det magiska året 1968. Beteckningen generationsroman har ofta, med rätt eller orätt, använts för att karaktärisera dessa böcker. Det är en korrekt beteckning om man med generation avser den politiskt engagerade delen av en generation och är medveten om att många, sannolikt den stora majoriteten av just den generationen, inte alls direkt berördes av revolterna.

Anpassad i Konform

Olof Moberg (1948–1970) var en författare som blev snabbt känd och lika snabbt förbrann. I samband med en artikelserie om 70-talet i *Dagens nyheter* 2006 (16/2) uppmärksammade litteraturvetaren Johan Svedjedal den alltför tidigt döde Moberg. På tre år publicerade Moberg två romaner (*Demonstrant!*, 1969, *Anpassad i Konform*, 1970) och en diktsamling (*FramFörAllt*, 1970) innan livet blev alltför komplicerat och han själv valde att avsluta det hösten 1970.

Det är främst *Anpassad i Konform* som är Mobergs försök att skriva vad Svedjedal kallar "ungdomsrevolvens drömmoman". Undertiteln är typisk för Mobergs vanvördiga inställning till traditionerna: "en djävligt realistisk roman". Huvudpersonen André Hall har nyligen tagit studenten och hamnar i ett tomrum när han driver omkring i hemstaden Göteborg. Han är fylld av revolutionära känslor och hat mot det bestående.

Han har läst tidens klassiska vänsterböcker: Leo Hubermans *Människans rikedomar* och Göran Palms *Indoktrineringen i Sverige* plus mycket annat. Tidsandans mest frekventa uttryck virvlar runt i hans medvetande, som dock alltmer förvirras av hans bekantskap med de nya mode-drogerna. Omvärlden och framför allt alla vuxna framstår för honom som mentalt insomnade och frånstötande.

Den trosvisna revolutionära känslan från de två andra böckerna börjar i den tredje att svikta. *Anpassad i Konform* är en krisroman där kampen mellan det intensiva politiska engagemanget står i skarp konflikt med den personliga utlevelsen. I romanens avslutande scener är konflikten ännu inte löst, även om politiken har ett försteg i förhållande till drogerna.

Romanens titel och Carl Johan de Geers omslagsbild är ett starkt uttryck för vägran att anpassa sig inte bara i det borgerliga samhället utan också i vardagen som sådan. Den för samman Olof Moberg med många andra självförtärande revoltörer i litteraturen, från Arthur Rimbaud till Michael Strunge.

Svedjedal påpekar att romanen lever genom sin tidskänsla, men också genom Andrés hunger efter liv, verkligt liv. Romanen lever också i hög grad genom Mobergs oerhörda frenesi och språkliga kraft: ”Den må sträva efter tvärsäkerhet. Men den lever genom att uppnå ambivalens”, avslutar Johan Svedjedal med en träffande formulering.

Röda Porten

Olof Mobergs tre böcker rör sig ständigt runt en enda punkt, jaget kontra omvärlden, oavsett om det är det borgerliga vuxensamhället eller kraven från det politiska engagemanget. I *Röda Porten: Roman från Studentrevoltens år* (1979) av Ola Sunesson (f. 1947) snurrar handlingen runt en välkänd punkt i Stockholms vänster vid den här tiden, nämligen restaurang Norrås på Norrtullsgatan. I romanen heter den Röda Porten, kanske som kontrast till restaurangen Blå Porten vid Liljevalchs på Djurgården. På den tiden var restaurangen belägen nära humanisternas och samhällsvetarnas tillhåll vid universitetet. Den blev en naturlig samlingspunkt för vänstern även utanför de snäva studentkretsarna.

I gammal god tradition dementerar författaren i bokens början att alla likheter med verkliga personer är tillfälliga, vilket inte hindrar att den invigde här och var kan nicka igenkännande.

Huvudpersonen Runar Larsson är en ung man som dras till journalistiken men drömmer om att bli författare. Den politiska miljön är Revolutionära ungdomsförbundet (RUF), i verkligheten Vänsterns ungdomsförbund (VUF) under den period när VPK:s ungdomsförbund bröts sönder och bidrog till floran av grupper i den nya vänstern. Konflikterna rör sig i hög grad runt den i stora delar av vänstern mystifierade ”tidningsfrågan”. Rent konkret handlar det om huruvida RUF politiskt ska kunna dominera veckotidningen *Vänster-Aktuellt*, i verkligheten *Tidsignal* som stod VPK nära.

Det är en frisk roman, där mycket av tidens turbulens lever kvar – även i den usla korrekturläsningen. En episod som skildras livfullt är när Stokely Carmichael talade på Kafé Marx som företrädare för den militanta svarta rörelsen i USA. Carmichaels besök återkommer också i den roman av Torbjörn Lundgren som behandlas senare. I övrigt jagar Runar flitigt kvinnligt sällskap för kortare eller längre tid. Han är dock ingen grubblare som går in i sig själv. Han är tvärtom en utåtriktad person som är skeptisk mot de värsta avarterna i vänstern, vilket förklaras med hans proletära uppväxt. Han behöver aldrig fundera över om han är solidarisk eller inte med arbetarklassen. Mitt bland alla som leker leninister bevarar han en ironisk distans till omgivningen.

Det som gör restaurang Röda Porten så speciell är att alla ”snackar med alla”. Och det snackas mycket på Röda Porten. De diskussioner som drog fram inom vänstern i slutet av 60-talet väller fram mellan borden. Nya idéer dryftas och samsas med anklagelser om revisionism. Ibland drömer Runar till och med om att det var just så som det gick till när ”Uljanov och Dzjugasjvili och Bronstein och grabbarna satt och snackade?” Men det var bara under en kort period som Lenin, Stalin och Trotskij kunde samsas i RUF.

Striden mellan stalinism och trotskism i historiska frågor utkämpas inför öppen ridå i Sunessons roman. Det finns till och med en längre kritisk uppläsning ur protokollet från Moskvaprocessen i januari 1937. Under den episoden börjar de blivande maoisterna i gänget att utkristalliseras.

Ola Sunessons roman är en av de få, om vi bortser från maoistiska verk av det mer rätlinjiga slaget, som i detalj skildrar det inre livet i en av vänsterns organisationer under åren runt 1968. Den fångar också många typiska gestalter i vänstermiljön, främst kanske i kapitlet ”Revolutionens volontärer”.

Runar Larsson deltar i VUF:s försök att ta över veckotidningen *Vänster-Aktuellt*, men vägrar följa med i de blivande maoisternas allt barnsligare upptåg. Han lär sig respektera flera av de äldre journalisterna på tidningen och vill gärna fortsätta i branschen. Han har svårt att stå ut med de texter från det kinesiska kommunistpartiet (KKP) som spreds i stora upplagor världen över av maoistiska grupper. Runar sammanfattar innehållet i KKP:s texter på följande parodiska sätt:

”Marx Engels Lenin Asien Afrika Latinamerika revisionisterna USA-imperialisterna och som kamrat Mao Tse-tung visat papperstiger Marx Engels Lenin Stalin Asien Afrika Latinamerika proletariatet opportunisterna revisionisterna reaktionärerna USA-imperialisterna som kamrat Mao Tse-tung sade folkkriget.”

I samband med en diskussion blir Runar utdömd av den 18-årige ledaren för maoisterna, Malte Lind, som länge misstänkt att Runar inte är någon ”marxist-leninist”. ”Han är inte ens kommunist! Han är en vänster-socialistisk småborgerlig individualist!”, summerar Malte och för säkerhets skull avslutar han med att konstatera att både *Vänster-Aktuellt* och Runar Larsson är ”papperstigrar”.

Runar tar inte alltför illa upp och beger sig, inte till Röda Porten, utan till Corso – som låg där McDonald’s idag ligger intill Observatorielunden: ”Han hade runnit igenom det marxist-leninistiska durkslaget. Han var stolt och förväntansfull. Han var en papperstiger.”

Peter Mosskin, som vi ska bekanta oss med längre fram, låter sin berättare bli nedstämd och tyngd av maoisternas fraser, men Sunesson driver istället hejdlöst med dem. Runar får definitivt nog när han upptäcker att Stalins aktier stiger bland medlemmarna. Plötsligt slås han av insikten: ”Josef var på väg in.”

Sunessons roman handlar i hög grad om hur stalinismen i sin nya maoistiska version erövrade VUF. I ett avslutande kapitel (”70-tal”) får vi reda på vad som hände med en del av karaktärerna i deras fortsatta liv. Den mest underhållande och därtill sanna är Malte Linds karriär: Han ”kom att spela en oväntad roll. På 70-talet gjorde han en stor insats för upprustningen av det svenska hemvärdet. Han ägnade tio artiklar i tidningen Röd Front åt att fästa uppmärksamhet på hemvärdets bristande beväpning.”

Ett annat av Runars speciella hatobjekt, Castor Fiber, använde årtiondet till ”att uppföra en mur på Uppsalaslätten, i folkmun kallad Kinesiska muren. Syftet med byggnadsverket, som ännu är ofullbordat, har ej avslöjats.” Den mer sympatiska Holger Björnskog däremot leder ”en ny sekt: Kommunistiska Organisationskommittén”. Runar själv tar däremot ett jobb utanför politiken och förbereder sig på att skriva sin roman. Sedan ska han ut i världen.

Demonstranterna

Romanen *Demonstranterna* (1988) av Torbjörn Lundgren (f. 1949) har en annan grundton än Sunessons. Lundgren var själv mycket aktiv i FNL-rörelsen och det maoistiska KFML/SKP, vilket har satt sina spår i romanen.

Berättaren är en före detta maoist som dragit sig tillbaka från livet och arbetar som nattportier på ett hotell. Partiet, dvs. SKP, har spruckit när han börjar sin berättelse. Han hamnar i skottlinjen för nya dogmatiker som konstaterar att han och hans gelikar är ”revisionister” och att deras ”opportunistiskt sett leder till klassförräderi”. Efter den obligatoriska uteslutningen träffar berättaren likasinnade från övriga landet och de är helt eniga, något annat vore otänkbart i den miljön, att det inte behövdes någon ny organisation: ”Sakfrågorna var viktigare än organisationer.” Det blir dock bara ett finare sätt att behandla ett politiskt haveri.

Lundgren använder inga fiktiva namn på sina karaktärer och förklarar i efterskriften att boken är en dokumentärroman. Den inledande ramen får dock aldrig någon avslutning och dess funktion i romanen förblir oklar. Det politiska haveri som inleder boken blir istället hängande som ett mörkt moln över hela den berättelse som sedan följer.

Berättelsen om huvudpersonen, som alltså har samma namn som författaren, och hans radikalisering och väg till FNL-rörelsen känns igen från andra skildringar. Den är närmast programmatisk – från pacifism till stödet till Vietnams folk på dess egna villkor – och förhåller sig helt lojal mot den politiska riktning som dominerade i rörelsen.

Det börjar med frågor om tillståndet i världen, frågor som formuleras mot en bakgrund av tidens nya musik. Där finns givetvis den ofrånkomliga Dylan men också ren rockmusik. Här finns också äldre kommunister som förmedlar erfarenheter från kalla krigets hårda år. Interiörerna från rörelsens inre liv är inte alls lika intressanta och underhållande som hos Sunesson. Lundgren berättar däremot mycket om det hårda slitet med bulletiner, flygblad och affischering.

Kontakterna med omvärlden inskränker sig i viss mån till besök på kinesiska ambassaden. Den lilla röda boken med citat ur Maos verk blir berättarens ”bibel”. Men den politiska medvetenheten omfattar stora delar av världen, från Grekland till de svartas kamp i USA. Trots att Lundgrens roman är bra mycket bättre och friskare i sitt anslag än vad som brukar vara vanligt i publikationer från FIB/Kulturfront, saknar boken en medvetenhet om komplikationerna i dåtidens vänster. De finns med som en underton i den inledande ramberättelsen om maoismens haveri som politisk rörelse och glimtar fram här och var med värdefulla insikter, som i skildringen av kärhusockupationen i Stockholm och den märkliga demonstration där det gjordes ett lamt försök att ockupera Operan:

”Denna demonstration byggde snarare på en diffus känsla. Man försökte utan förutsättningar plagiera händelserna i Frankrike... Till formen påminde tåget mest om forna tiders studentspex även om yran här inte berodde på alkoholens inverkan utan på en i det närmaste religiös revolutionsentusiasm... Ingen kunde reda ut vad vi höll på med, vad vi ville eller vart vi skulle. Det blev ett enda dividerande där den ena falangen anklagade den andra för undfallenhet och obeslutsamhet. Splittringen mellan VUF-are, de extrema ’rebellerna’, KFML-are och clartéister var total...”.

Lundgren är ännu 1988 förvånansvärt okritisk till maoismens ritualer. I ett kapitel om ”de tre ständigt lästa”, en beteckning som bara de invigda genast förstår, hyllar han de tre korta texter av Mao som fördes samman under den rubriken. De tillhör kanske inte riktigt det mest omistliga i den marxistiska litteraturen... för att nu uttrycka sig mildt. För Lundgren kom de dock ”att betyda mer än allt annat”. Här ger han också en släng åt ”personer utanför KFML som betraktade sig som marxister, men som föraktade ’de tre ständigt lästa’. De ansåg dem alltför ’enkla’ och ’moralistiska’”.

Det känns nästan plågsamt att idag citera Lundgrens värdering av de tre texterna: ”Mao gjorde aldrig en sak svårare än den var.” Texten om att revolutionärerna ska ”tjäna folket” blev ”ett

livsmönster, ett existentiellt förhållningssätt” för berättaren. Maoismen förskönas intill det oigenkännliga. Lundgren verkar inte ens tjugo år senare kunna konstatera att maoismen var en stalinistisk återvändsgränd. Det må vara förlåtet om en och annan förleddes av kulturrevolutionens retorik om att ”bombardera högkvarteret” och att ”det är rätt att göra uppror”, men att två årtionden senare inte ha insett vad maoismen i grund och botten handlade om gör läsaren betänksam.

Är du lönsam lille vän

Romanen *Är du lönsam lille vän* (2002) av Peter Mosskin (f. 1945) berättar i stort samma historia som redan finns i romanen *Nästa morgon* från 1976 – som jag ska återkomma till, med den skillnaden att det självbiografiska nu tagit överhanden. Därmed försvinner också en och annan episod, exempelvis deltagandet i barrikadstriderna i Paris under Majrevolten.

I Lund lyssnar berättaren på en av de nya radikalernas främsta språkrör i Europa, Rudi Dutschke. Han gör stort intryck: ”Det finns inga neutrala tillstånd. Inga neutrala träskor kan klappa över kullerstenarna på andra sidan parken. Världen är här och nu.” Den nya andan sammanfattas gång på gång i Mosskins böcker. Så här kan det låta: ”Lita inte på någon över trettio. Ingenting är utstakat. Ingenting är bestämt. Allt är möjligt.”

Berättaren slits oavbrutet mellan det ålderdomliga livsmönstret i Dalarna, där han skaffat sig ett fotfäste, Stockholm, Göteborg och världen utanför det svenska folkhemmet. Han tar jobb här och var och hankar sig fram. När han skaffar sig ett arbete på Volvo i Göteborg blir det en helt ny erfarenhet: ”8,3 timmar per dag och man tar klivet över till råsvenne.” Så kunde en radikal ung man ur medelklassen uppfatta det när han klev ner till industriarbetarnas värld.

Han är inte med i någon av tidens vänstergrupper: ”Avgrundsvänstern kallar man oss. Vänster om Vänsterpartiet: SKP, MLK, FK, trotskisterna, APK, KFML(r).” (APK fanns dock inte under tidigt 70-tal när boken utspelar sig.) Han är dock inte så intresserad av skiljelinjerna mellan dem och återger en av tidens stora diskussioner med lätt ironiska felskrivningar: ”Trots en halv fil.kand. har jag inte lyckats förstå om motsättningen går mellan folket och kapitalet, mellan arbetarklassen och borgarna eller mellan monopolkapitalet och småbourgeoisin.”

Mosskin själv har ägnat sig mycket åt musiken, både som musiker och författare. Bland annat har han skrivit en mycket bra bok om de franskspråkiga visartisterna Jacques Brel och Georges Brassens (*Brel och Brassens: Ett franskt äventyr*, 1989). Under en period är han själv också aktiv i musikämbandet och spelar i bandet Gläns över sjö och strand.

I New York går berättaren på en stödkonsert för motståndet mot den militärjunta som störtade Allendes regering i Chile 1973. Bland artisterna som uppträder finns två av hans verkliga följeslagare genom åren: Bob Dylan och Phil Ochs. Båda är ordentligt berusade och kontrasten mellan mängden människor i Madison Square Garden och de trehundra som senare deltar i en demonstration blir skriande.

Drömmen som brann

I den fristående fortsättningen *Drömmen som brann* (2005) lever revolten från 1968 kvar, men den har haft sitt pris i berättarens omgivning. En tidigare flickvän, danska Helle, har passerat från revolutionär aktivist och ett alltmer riskfyllt missbruk av knark till lärjunge åt en indisk guru och vännen Torsten blir utkastad ur det maoistiska SKP, anklagad för att vara ”revisionist”.

I det här sammanhanget är berättarens relationer med ett antal kvinnor, framför allt den

uppslitande förbindelsen med Gro, mindre intressant. Däremot är hans hållning till vänsterns utveckling med säkerhet typisk för många av alla dem som var med i revoltens inledande faser. Hans skepsis mot ”testuggarna” tilltar alltmer. Hans engagemang är känslomässigt och kulturellt, däremot är den teoretiska strid som härjar inom vänstern en stängd bok för honom: ”Teorier är lika trista som psalmverserna man tvingades lära sig i skolan.”

Ändå är hans liv fast förankrat i 1900-talets historia: ”När jag föddes hade Hitler två månader kvar att leva. Den första tidningssida jag minns rapporterade om Stalins död.” Han föddes alltså till en värld där tyrannerna var på utgående och nya vindar började blåsa. Allt tyder från början på att han tillhör en generation som är bestämd att dras med i en ny stor våg av förändring.

”1968 var en bräsch i muren”, menar bokens berättare. Överallt ser han tecken på att det gamla är på väg att upplösas: ”Vi kom till en gammal värld, skövlad av världskrig, som luktade brittisk herrklubb men kunde utplånas av kärnvapen. Där ingenting fanns att hämta annat än tomhet, död och hopplöshet.”

I Mosskins två självbiografiska romaner är 1968 främst ett uppror från en hel generation: ”Vi ville varken ha deras liv eller deras politik.” ”Vi” är de unga i bred mening, ”dem” är de äldre som fastnat både i det borgerliga samhället och i sina egna liv.

De två romanernas berättare knyter då och då också kontakter med äldre radikaler. Då drabbas han av insikten att det fanns människor runt omkring som hade genomlevt tidigare revolter. Han lär känna levnadskonstnären Bengt uppe i Dalarna och får ta del av hans erfarenheter. För Bengt var inbördeskriget i Spanien 1936–39 den avgörande upplevelsen, på samma sätt som kriget i Vietnam blev trettio år senare.

Berättarens glädje över segern i Vietnam 1975 dämpas något av den kommentar som Bengt faller utifrån sina bistra erfarenheter: ”Alltsedan majrevolten arbetar kapitalet på att återta kontrollen. De har alla resurser. Pengar att köpa vad de behöver. Jag slår vad om att Saigons fall var deras sista baklängesmål.”

Mosskins bild av 1970-talets vänster är obarmhärtig. Hans speciella måltavla är det maoistiska SKP, där en ”växande falang har fått ordningsnoja” och där det ur ”myllret av fria unga killar och tjejer... har uppstått petimätrar.” Det är ”den kinesiska smittan” som kommit till Sverige.

Berättaren ansluter sig i sin skepsis till en hållning som han sedan i romanens avslutande del får höra den tyske trubaduren Wolf Biermann upprepa: ”Ibland delar jag inte mina egna åsikter.” Domen över det alltmer stolliga fasthållandet vid den politik som fördes av den kinesiska stalinismen är obönhörlig: ”Kina gör upp med USA”. På det inhemska planet blir patriotismen framträdande: ”testuggarna har gett ut en broschyr där de påstår att polskan är en svensk dans.”

Ibland blir utbrotten om den dåtida vänstern både träffande och underhållande, som när berättaren i *Drömmen som brann* raljerar efter ett möte på en av den tidens mest frekventa möteslokaler, Kafé Marx inne på gården till VPK:s högkvarter på Kungsgatan 84:

”Andra är makroneurotiker med jordskor som inte får skratta före frukost för det är orätt mot tredje världens folk. Kvar i mittfåran finns en välartikulerad, högljudd grupp unga män från medelklassen som ska förklara allting. De analyserar till förbannelse och det bästa vore om de analyserade bort sig själva.”

Man är, som bekant, aldrig så allvarlig som när man skämtar. Karaktäristiken är kanske överdriven i vissa avseenden, men den innehåller också mycket av historisk sanning. En hel del av de vältaliga unga männen ur medelklassen har ju också analyserat bort sig själva ur vänstern. Listan med föredettingar ur medelklassen skulle kunna göras mycket lång och visst finns det en viss

sanning i att de inom den nya vänstern som hade en mer proletär bakgrund haft större motivation att fortsätta att vara aktiva och radikala.

Mosskins berättare har dragit slutsatsen att ”även om den östeuropeiska socialismen misslyckats, måste det finnas andra sätt att skapa ett rättvisare samhälle.” Samtidigt är han dock svag för Mao Zedong och hans uppmaningar att göra uppror. Hans förankring i den organiserade arbetarrörelsen är inte obefintlig men marginell. Under ett par års arbete på Volvo i Göteborg får han vissa erfarenheter av fackligt arbete och bevittnar flera bindgalna r:are som jagar ”socialfascister”, dvs. socialdemokrater.

En av det sena 1960-talets och det tidiga 1970-talets mest uppmärksammade ”protestsångare” var Phil Ochs. Trots att hans skivor är lätta att hitta på CD, är han idag nästan helt bortglömd. Men i Mosskins böcker lever han tack och lov kvar. Melodier som *The Marines Have Landed On The Shores Of Santa Domingo*, *Love Me I'm A Liberal* eller *Cops Of The World* gisslade USA-imperialismen på ett sätt som radikalt avvek från Dylans mer poetiska uttryck.

Men under andra hälften av 1970-talet, när *Drömmen som brann* utspelar sig, har de stora förebilderna blivit besvikelser. Phil Ochs hänger sig i sin systems badrum och Dylan verkar ha blivit frälst. Besvikelsen vet inga gränser, men som alltid har Dylan överraskningar i bakfickan. Han är aldrig där man tror att han är, för att anspela på Todd Haynes film *I'm Not There* från förra året.

Mosskins berättare gör stora ögon när han läser om att Dylan helt plötsligt gett sig ut på turné igen, och den här gången med inga mindre än Joan Baez, Ramblin' Jack Elliott och Joni Mitchell. Två av den nya musikens främsta kvinnliga företrädare, som vägrat backa från sin radikala kritik av det bestående, tillsammans med Elliott som är en direkt länk till den beundrade Woody Guthrie.

Även om mycket annan musik virvlar förbi i Mosskins två romaner, allt från Rolling Stones och Norrbottens Järn till Wolf Biermann, är det alltid Robert Zimmermann, alias Bob Dylan, som är den centrala ledstjärnan. Dylans karriär och olika vändningar, som alltid tog de flesta på sängen, går som en röd tråd genom romanerna. Så är det nog också för många av oss som läser Mosskins böcker. Det må ha skrivits många bra politiska dikter från 1960-talet och framåt, men inte ens alla tillsammans kan nå upp till fotknölnarna på Dylans texter.

Berättaren får av en slump en biljett till en konsert med Wolf Biermann i Köln. Just den konserten leder sedan till att Biermann förvägras att resa tillbaka till DDR och han berövas sitt medborgarskap. På åtskilliga sidor får vi följa Biermanns unika sätt att kommunicera med publiken. Berättaren känner stor sympati för Biermann både som musiker, diktare och politisk person. Den tyske trubaduren företräder en radikalism med stark udd mot alla former av sekterism. Han konstaterar också med sorg att Phil Ochs kunde ha behövt ”något av Biermanns robusta styrka”.

Biermann är inte heller vilken artist som helst. Hela den radikala vågens bästa kännetecken strålar samman i hans framträdande:

”I hans gitarr, i hans röst finns drömmar som vi skanderat i demonstrationståg, diskuterat och försökt förverkliga. Diskuterat med varandra, debatterat med andra. Drömmar och hopp. Att världen ska bli bättre. Hopp om att våra ord faktiskt ska förändra samhället. Att människor ska bli friare och kvinnor självständigare. Genom demonstrationer, musikfester, kollektiv, progressiva tidningar, ja, till och med genom sånger. Samtiden rullas upp som på en filmduk. Som om jag satt på bio och såg min egen generation flimra förbi.”

En del av det som är så fascinerande med Mosskins böcker är hur han långt i efterhand kan skapa en bild som får läsare med rätt erfarenhet att utbrista: Just så var det! Den mer personliga historien om berättarens otaliga problem med kärleken är inte lika intressant. Den har givetvis många likheter med andras upplevelser, men styrkan i Mosskins bild av den revolt vi förknippar med årtalet 1968 är att erfarenheterna inte är begränsade vare sig i tid eller i rum. Hans berättare är en orolig man, som ständigt är på väg mellan olika platser i den västra hemisfären.

Nästa morgon

Även om jag verkligen uppskattar de två romanerna *Är du lönsam lille vän* och *Drömmen som brann*, kan jag inte låta bli att tycka att hans roman från 1976, *Nästa morgon*, är bättre som roman, som berättelse. Det är något med dagboksformen och det ständiga pendlandet mellan de stora skeendena och berättarens privata liv som gör att berättelsen hela tiden hotar att tappa tempo i de två senare romanerna. Där gestaltas inte så mycket som det retrospektivt reflekteras över korta återberättade episoder – i *Drömmen som brann* känns många dessutom, som redan påpekats, igen från just *Nästa morgon*. Tidsavståndet skapar förvisso utrymme för klarhet och summering av erfarenheter, men Mosskin använder inte den möjligheten i så stor utsträckning som läsaren kanske skulle önska.

Den mer renodlade epiken i *Nästa morgon* ger energi och skärpa åt händelserna. Ramberättelsen från Mexiko 1974 ger dessutom redan från början en internationell dimension åt boken. Det självbiografiska inslaget är kanske inte mindre än i de senare romanerna, men den tidiga romanen relaterar i presens och ger på så sätt en närhet och omedelbarhet till händelserna. Det finns också en del som tyder på att litterära och politiska överväganden på ett annat sätt än senare fått bestämma berättelsens gång.

Ett exempel på en episod som försvunnit i den senare versionen är den som omslaget pekar ut: Ett av de klassiska fotografierna från den franska majrevolten, där led på led av kravallpoliser (CRS) stormar fram, har en liten pojke inskjuten med vissa likheter med bokens författare.

Vi får följa huvudpersonen Jan från barndomen efter andra världskriget och fram till 1968. Här är 40- och 50-talet gestaltat, inte bara refererat till. Referenser är alltid välkomna för den läsare som är invigd i de speciella erfarenheter som förutsätts, men för andra läsare, kanske yngre läsare som själva inte har några liknande erfarenheter, blir det lätt kryptiskt.

Tidskänslan är säkert återgiven via talspråkliga uttryck: de flesta ”killar” är givetvis ”renhåriga”. Stora politiska händelser åtföljer pojkens uppväxt, liksom mer triviala företeelser. Revolten mot de vuxnas inrutade tillvaro föds tidigt hos Jan. Han tänker som så många andra att livet ”låg där framför en som en bunt blanketter man skulle fylla i”. Drömmen om ett annat liv finns i luften. Allt fler frågor ställs av ungdomarna, frågor om allt som de flesta vuxna tar för självklart. ”Något höll på att förändras... Men vad?” Det är i spänningsförhållandet mellan känslan av främlingskap – ”en investering utstansad ur ett av den europeiska borgerlighetens lite avlägsna hörn” – och de nya impulserna som romanen utvecklas.

Det finns redan från början en mer internationalistisk anda i hans romaner än hos många andra som också påverkats på djupet av radikaliserings under 1960-talet. De språkkunskaper som han utrustar sina berättare med är ansenliga. Var denne än kommer, om det så är till Belgien, Frankrike, Tyskland, USA, Sovjetunionen eller Latinamerika, lyckas han alltid trassla sig fram med sina kunskaper i olika språk.

Det finns en självklarhet i Mosskins internationalism som är mycket sympatisk. Den gäller inte bara människor som delar hans egna uppfattningar, i den mån han kan definiera dem. Den gäller

alla som i någon mening är med på den rätta sidan, den sida som vill ha förändring, som vill öppna och vidga livet och samhället, alla som i någon mening är radikala. Bredden i hans känsla för medkämper i olika länder blir en stor kraft i romanerna. Den gör det också möjligt för honom att urskilja vilka som är bra människor och vilka man bör undvika, även om de råkar ha rätt åsikter. Han är en obarmhärtig avslöjare av falska radikaler. Bakom de mest radikala åsikterna kan det dölja sig en riktigt obehaglig person.

Mosskins gestalter lever inte bara i sin egen strikt avgränsade miljö, deras känslspröt är extremt känsliga för vad som händer ute i världen. Redan i den här tidiga romanen finns Dylan med som en central referens. Efter en resa med en grupp slavister till Sovjetunionen, dit bandspelare inte fick föras in, vet glädjen över den återlämnade musikspelaren inga gränser när Dylan åter hörs: Han ”målade en värld av skitiga gator, brustna förhoppningar och drömmar. Som jag älskade långt högre än jag någonsin visste. Sången var som ett skrynkligt vykort från en värld, som med alla sina motsägelser, också rymde mig. Även om den gick under imorgon. Jag visste att vad som än händer: detta är min musik, det här är mitt liv, det här är vi.”

Jag tror inte att någon annan svensk författare lyckats återskapa stämningen runt året 1968 på ett så åskådligt och begripligt sätt som Mosskin. Det sker, enligt min uppfattning, bäst i *Nästa morgon* från 1976. I kapitel 28 får läsaren till och med ta del av en förteckning med de viktigaste politiska händelserna under 1968, vilket pekar på att författarens avsikt inte främst varit att använda sin egen biografi.

Romanens handling kulminerar när Jan deltar i barrikadstriderna i Quartier Latin i Paris, där gatorna runt det gamla universitetet Sorbonne stod i lågor och bataljerna mellan studenter och polis böljade fram och tillbaka. Det går knappast att tänka sig en bättre avslutning på en roman som vill återskapa året 1968.

Vid hemkomsten konfronteras Jan med två radikaler ur en äldre generation. Veteranen Svens reflektion om ungdomarnas radikalism blir slutackordet i romanens berättelse om 1968: ”Risken att ni ska ge upp och resignera är stor. Därför att den här tiden infallit med er ungdomstid.”

Orden bränner sig fast hos läsaren och komplicerar bilden av revoltens år. När sedan boken avslutas med ramberättelsen från Mexiko 1974 vidgas perspektivet. Ungdomarna i Sverige, Berlin och Paris är inte ensamma, de har blivit en del av en internationell rörelse som kräver grundläggande förändringar av samhället.

Lästips – Mer om 1968-litteratur av P-O Mattson

[Guillou, aristokratin och vänstern](#)

[Till Tidsignal nr 8](#)